

שער ז: פורים

א. בגדי שבת

בירושלים נהגו ללבוש בפורים בגדי שבת (תקנות ירושלים מנהגי או"ח סי' קט, הב"ד מנהגי א"י זק"ש סי' צו) א.

הטעם: ע"ש הנאמר באגרת הראשונה של מרדכי ואסתר (אסתר ט' יט) שיעשו את הפורים כיום של "שמחה ומשתה ויום טוב" (מא"י שם).

ב. התחפשות

נוהגים להתחפש בפורים, והתירו ביום זה לגבר ללבוש בגד אשה ולאשה בגד איש "מאחר שאין מכוונים אלא לשמחה בעלמא" (רמ"א או"ח סי' תרצו סע' ח).

הטעם: ע"ש שדרשו (חולין קלט:): "אסתר מן התורה מנין? שנאמר (דברים ל"א יח) ואנכי הסתר אסתיר פני" (ט' המנהגים סי' תתצב בשם בני יששכר).

ועוד, דרשו חז"ל (מגילה יב.) על בני ישראל שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ונענשו בימי המן "הם עשו אלא לפנים (בלבם לא עבדו לו) אף הקב"ה לא עשה עמהם אלא לפנים", מכאן המנהג ללבוש מסכה על הפנים (אוצר כמ"י סי' נ ס"ק ג).

ועוד, בגלל העניים המתביישים לבקש צדקה בגלוי, וכאשר יתחפשו ולא יכירום יוכלו לבקש ולקבל צדקה (פורים וחדש אדר לר"צ כהן עמ' צז).

ועוד, מספר התחפשויות מצויות במגילת אסתר:

א: לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה (ב' י).

א ראה רמ"א סי' תרצה סע' ב בשם מהרי"ל, במנהגי וורמיישא לרי"י שמש סי' ריח מובא המנהג שרק הנשים לובשות בגדי יו"ט.

ב: ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר (ד' א).

ג: איש אשר המלך חפץ ביקרו יביאו לבוש מלכות (ו' ז).

ד: "אמר ר' יוחנן בגתן ותרש שני טרסיים היו והיו מספרים בלשון טורסי וכו' והם לא יודעים כי מרדכי מיושבי לשכת הגזית היה ויודע בשבעים לשון" (מגילה יג).

ועוד, איתא בפרדר"א (פר' נ) שהיה זה אליהו הנביא שהתחפש לחרבונא ואמר לאחשורוש בשעת כעסו על המן (ז' ט) "גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך".

ג. זרעונים

יש נוהגים לאכול זרעונים^ב בליל פורים אחרי התענית (א"ח ח"א דין סעודת פורים סי' לה עמ' קכ ע"ב).^ג

הטעם: זכר לזרעונים שהיו אוכלים דניאל וחבריו בבית המלך שנאמר (דניאל א' טז) ונותן להם זרעונים, ואמרו במסכת מגילה (טו.) על הפסוק (אסתר ד' ה) ותקרא אסתר להתך, התך זה דניאל (לבוש סי' תרצה ס"ק א).

ד. כיסנים

נוהגים לאכול בפורים (וכן בערב יו"כ והושענא רבה) כיסנים ממולאים בבשר (קרפליך בלעז) (ספר מטעמים דכ"ו ע"א).

הטעם: בפורים (וכן בהו"ר וערב יוה"כ) מרבים באכילה כמו ביו"ט אך מותרים במלאכה, היינו היום הוא מקצת יו"ט, או יו"ט מכוסה (באתכסיא ולא באתגליא), לפיכך אוכלים בו מאכל שיש בו בשר, שהרי דרשו חז"ל ושמחת בחגיך (דברים ט"ז יד) אין שמחה אלא בבשר (פסחים קט.), אבל הבשר מכוסה בבצק (מטעמים שם).

ב זרע של צמחי מאכל המשמש לזריעה או נאכל חי או מבושל (א"ש).

ג כלבו סי' מו, יוסף אומץ סי' תתרצט. הרמ"א המביא דבריהם (סי' תרצה סע' א) כותב: "א שיש לאכול מאכל זרעונים בפורים, והשמיט "בערב אחרי התענית".

ה. בשר בלילה

יש נוהגים שאין אוכלים בשר בליל פורים אחרי התענית (כלבו סי' מה בשם הרא"ש, יוסף אומץ סי' תרצט).

הטעם: מאחר שהתקינו שסעודת פורים היא ביום לאחר מנחה, נהגו לא לאכול בערב שאחרי התענית בשר, כדי שלא יטעו ויאמרו שזו היא סעודת פורים וזו זמנה (שם)¹.

ו. בלילה ההוא

נוהגים שהקורא במגילה מגביה קולו כשקורא (אסתר ו' א) בלילה ההוא נדדה שנת המלך (ד"מ אר"ח סי' תרצ סק"ג, ומג"א שם ס"ק יז).

הטעם: "דשם התחלת גאולת אסתר" (מהרי"ל עמ' תכט)².

ז. בנשימה אחת

בקריאת המגילה נוהגים לומר בנשימה אחת (פרק ט' פסוקים ר"י) מ"חמש מאות איש עד "עשרת בני המן" (רמ"א סי' תרצ סע' טו)³.

הטעם: משום שעשרת בני המן היו שרי החמשים של החמש מאות איש (מהרי"ל עמ' תכח בשם הרוקח)³.

ח. ואיש לא עמד לפניו

בקהילות אשכנז יש הנוהגים בקריאת המגילה לכפול את התיבות "להשמיד להרג ולאבד" (אסתר ח' יא) פעם לקרוא "להרג" ופעם שניה "ולהרג", וכן "ואיש לא עמד בפניהם", פעם "בפניהם" ופעם שניה "לפניהם" (לוח א"י, מנהגי חת"ס עמ' נד).

ד מגילה ז. רמ"א סי' תרצה סע' ב.

ה יש הכותבים שהיום אין נוהגים כן (עט"ז שם, פרמ"ג א"א שם).

א וראה מגילה יט. רשב"י אומר מבלילה ההוא.

ב לפי המחבר יש לומר בנשימה אחת רק מ"ואת פרשנדתא", מימרא של רב אדא במגילה טז:

ג מובא בט"ז סי' תרצ ס"ק ט וע"ע מט"מ סי' תתרב.

הטעם: מצויות שתי נוסחאות במגילת אסתר: האחת של תנ"ך דפוס וינציאה מהדורת יעקב בן חיים, שהועתקה במהדורת לטריס, יבנה, אשכול וסיני והמגילות האשכנזיות בה כתוב "להרג" "בפניהם", והשניה המתוקנת ע"י ר' ידידיה מנורצי בעל מנחת שי, כת"י לניגרד, ספר אכלה ואכלה והמגילות הספרדיות בה כתוב "ולהרג" "לפניהם", לכן כדי לצאת ידי הכל נהגו לומר שניהם (ר"מ ברויאר מגדים כר"י עמ' 100).

ט. הציבור קורא

נוהגים שהציבור קורא בקול רם ארבעה פסוקים ואח"כ הש"ץ חוזר וקוראם והם: איש יהודי (ב' ה), ומרדכי יצא (ח' טו), ליהודים היתה (שם טז), כי מרדכי (י' ג) (או"ח סי' תרצ סע' טז).

הטעם: כדי להרבות השמחה לילדים ולכל (מט"מ סי' תתרג). ועוד, כדי שהשומעים לא ירדמו (אבודרהם עמ' רז בשם בעל משמרת המועדות).

י. עשרת בני המן

יש נוהגים שהציבור קורא בקול רם אף את הפסוקים ז' – ט' בפרק ט' של עשרת בני המן (ילק"מ עמ' 169).

הטעם: הואיל ויש צורך לומר את עשרת בני המן בנשימה אחת, משום כך צריך לומר את עשרת בני המן בפה, ואין יוצאים ידי חובה בשמיעה דרך הקריאה ע"י הש"ץ, כי אפשר

ד ר' שלמה גנצפריד בעל קסת סופר (וקיצוש"ט) מעיר על קיום שתי הנוסחאות אך אינו מכריע ביניהן, וראה מגדים שם הוכחות נוספות שהנוסחה "להרג" "בפניהם" היא משובשת.

ה ברקוק (סי' רמ) מובא שלפי מנהג וורמיישא אין אומרים "איש יהודי" בקול רם בלילה כי אם ביום, אך ב"מנהגים של ק"ק וורמיישא" לר"י שמש (עמ' רנט) מצינו שביום הקהל אומר רק הפסוק "כי מרדכי היהודי", וכן הוא בכ"י רי"ל קירכום דף קכז.

ו רמ"א סי' תרצ סע' טו, וראה ח"א כלל קנה סע' כב וקיצשו"ע סי' מא סע' יד.

שער ז: פורים

שמה

להוציא ידי חובת קריאת המגילה מדין שומע כעונה אבל לא את הנשימה אחת (ש"ת הר צבי או"ח סי' נז בשם צפנת פענח).

יא. הכאת המן

בשעת קריאת המגילה בביה"כ כשמזכירים את המן נוהגים ל"הכותו" ע"י הקשה בשלחן או לרקוע בדגלים (רמ"א או"ח סי' תרצ סע' יז).

הטעם: משום שמובא בב"ר (פרשה מט פ"א א) רב כי הוי מטי להמן בפורים אמר ארור המן וארורים בניו, לקיים מה שנאמר (משלי י"ז) **ושם רשעים ירקב** (אוצר כמ"י סי' נ ס"ק ג).

ועוד, רמז למנהג (דברים כ"ה ב) "והיה אם בן הכות הרשע" בסופי שלש התיבות הראשונות נרמז "המן" (לבוש סי' תרצ ס"ק יז).

ועוד, בתחילה הילדים היו מציירים צורת המן או כותבים שמו על עצים ואבנים ומכים בהם כדי שימחה צורתו וימחק שמו לקיים (דברים כ"ה יט) **תמחה את זכר עמלק,** (משלי י"ז) **ושם רשעים ירקב** (אבודרהם עמ' רט בשם אבן ירחי"ן).

יב. רעשנים

נוהגים שהילדים משחקים ברעשן, ובעת קריאת המגילה מרעישים בו כאשר מזכירים את המן, ובחנוכה משחקים בסביבון (אוצר דו"מ עמ' 141).

הטעם: בחנוכה ארעו נסים ונצחונות למרות שעם ישראל לא התעורר קודם לתשובה, לכך רומז הסביבון שמסובבים אותו מלמעלה. בפורים, לעומת זאת, עם הודע גזירת המן היה "אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד, שק ואפר יוצע לרבים" (אסתר ד', ג), ואסתר שלחה למרדכי: **לך כנוס את כל היהודים הנמצאים**

ז יש מקומות שאין מכים כלל (ילקוט מנהגים עמ' 27) ויש שהיו מכים רק בפסוק (אסתר ט' ה) ויכו היהודים עד סוף עשרת בני המן (מנהגי וורמיישא, שמש ח"א עמ' רס).

ח הרמ"א (שם) מוסיף: ומזה נשתרבב המנהג שמכים המן כשקוראים המגילה בביה"כ.

שמו

מדור ו: ושמחת בחגיך

בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלושת ימים (שם שם טז), התעוררות זו מרומזת ברעשן שמסובבים מלמטה (מטעמים די"ג).

יג. ואתה קדוש

נוהגים לומר "ואתה קדוש יושב" אחרי קריאת המגילה בלילה
(א"ח סי' תרצג סע' א).

הטעם: ע"ש שאמרו בב"ר (פר' מח פיס' ו) על כל שבח ושבח שישראל משבחין להקב"ה משרה שכינתו עליהם, מה טעם (תהל' כ"ב, ד) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. ומאחר וקריאת המגילה היא שבח^ט והלל לכן אומרים "ואתה קדוש" (כתר ש"ט סי' תרכג).

ועוד, משום שאמרו חז"ל (יומא כט.) שפרק זה בתהלים (כב) נאמר על אסתר, ואמרו (מגילה ד.) חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולשנותה ביום שנאמר (תהל' כ"ב ג) אֱלֹהֵי אִקְרָא יוֹמָם וְלַיְלָה וְלַיְלָה וְלֹא דוּמִיָּה לִי, ובהמשך לפסוק זה נאמר "ואתה קדוש יושב" (מטעמים החדש דף לד בשם פרדס).

ועוד, המנהג הקדום היה לומר אחרי המגילה "ובא לציון" (כד מובא בסדר רע"ג ואבודרהם עמ' רה) כדי להזכיר אחרי המגילה את הגאולה העתידה (כתר ש"ט סי' תרכג).

יד. משכימים לביה"כ

יש הנוהגים להשכים בפורים לביה"כ (מג"א סי' תרצג ס"ק ב).

הטעם: כיון שמוטל על כל אחד להתעסק באותו יום במצוות רבות: קריאונ' המגילה, משלוח מנות, מתנות לאביונים ואכילת סעודת פורים לכן משכימים לביה"כ (מחצה"ש שם).

ט קרייתא היא הלולא (ערכין י:).

י המחבר בשו"ע פסק כדעת הי"א בטור, שאין לומר ובא לציון, ולהתחיל מואתה קדוש "לפי שאין עיקר הגאולה בלילה".

ועוד, ע"ש הנאמר (תהלים ק"א ח) לבקרים אצמית כל רשעי ארץ, רמז להשכמה בבוקר ביום שמזכירים את מפלת רשעי ארץ (מט"מ סי' תתקנח)^א.

טו. פרשת עמלק

מנהגים חלוקים בקריאת פרשת עמלק שהיא בת תשעה פסוקים. לדעת המחבר (סי' תרצג סע' ד) יש לכפול הפסוק האחרון, אבל לדעת הרמ"א אין המנהג לכפול (שם) וכן נוהגים האשכנזים.

הטעם לכפול: משום הכלל (מגילה כא:): אין פוחתים מעשרה פסוקים בבית הכנסת, לכן יש לכפול את הפסוק התשיעי (ב"י שם).

הטעם שאין כופלים: משום שיש ללמוד ממנהגי ההפטרה שאף בה אמרו (מגילה כג.) המפטיר בנביא לא יפחות מעשרים ואחד פסוקים^ב, אבל כאשר "מסתיים הענין" (=סיום הנושא) אפשר לקרוא פחות (תוס' מגילה כא: ד"ה אין).

ועוד, פרשת עמלק בפורים "מענינו של יום", לכן אין הכלל של עשרה פסוקים חל עליה (שם)^ג.

ועוד, פרשת עמלק קטועה משום שעמלק עשה מעשה קטוע (א"ח הל' קריה"ת אות יג דף כד בשם הירושלמי)^ד.

ועוד, משום שאמר הקב"ה: עמלק גרם להיות שמי וכסאי חסרים^{טו}, כך פרשיותיו חסרות (ב"י סי' קלז בשם א"ח).

טז. הכנסת ס"ת

לאחר תפילת שחרית נוהגים להכניס את ספר התורה לארון

יא וראה שער סוכות פרק הושענא רבה.

יב שלשה פסוקים כנגד כל אחד משבעת הקרואים.

יג וכן הוא בירושלמי מגילה פ"ד ה"ב.

יד בירושלמי שלפנינו לא מצאתיו.

טו ראה רש"י שמות י"ז טז.

שמח

מדור ו: ושמחת בחגיך

הקודש ואח"כ לקרוא את המגילה (הרוקח סי' רכט, דה"ח סי' קצב אות ב, לוח א"י).

ויש נוהגים להכניס ס"ת לארון הקודש אחרי קריאת המגילה (אבודרהם עמ' רח, כלבו סי' מה, תוס' מגילה ד. ד"ה פסק).

הטעם למנהג ראשון: משום שאם ישאירו את הס"ת על הבימה האוחז בו לא יוכל לכוון בשמיעת המגילה כיון "שיהא לבו על הס"ת" (בה"ל סי' תרצג סע' ד בשם בית מאיר).

הטעם למנהג שני: משום שדרשו (מגילה טז:) אורה זו תורה, לכן צריך לשים עיניו בס"ת הנמצא על הבימה בשעת אמירת "ליהודים היתה אורה" (כה"ח תרצג אות כה וע"ש).

יז. מגילה ותפילין

ביום נוהגים לחלוץ התפילין אחרי קריאת המגילה (מג"א סי' תרצג ס"ק ג).

הטעם: ע"ש הנאמר (אסתר ח' טז) ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר, ודרשו (מגילה טז:) אורה זו תורה וכו' ויקר אלו תפילין, לכן יש לקרוא המגילה עטורים בתפילין (מחצה"ש שם).

יח. מחיית עמלק

יש שנהגו בפורים לכתוב על נייר שמותיהם של עמלק והמן, ומוחקים אח"כ את השמות במשקה השכר, לקיים מה שנאמר (משלי ל"א ו) "תנו שכר לאובד", **שכן נאמר על עמלק** (במדבר כ"ד כ) **ואחריתו עדי אובד, ויש שרשמו על סוליות הנעלים אותיות "עמלק", והיו שבדקו את קולמוסיהם אם כתיבתם טובה ע"י כתיבת אותיות "עמלק" ומחיקתן** (ס' התודעה ח"א עמ' רנד) ^{טו}.

הטעם: לקיים מה שנאמר (דברים כ"ה יט) תמחה את זכר עמלק (שם).

טז ראה קב הישר פ' צט.

יט. מילה קודמת למגילה

אם יש ברית מילה בבית הכנסת בפורים, מלים אחרי קריאת התורה לפני קריאת המגילה (רמ"א סי' תרצג סע' ד).

הטעם: ע"ש הנאמר (אסתר ח' טז) ליהודים היתה אורה ושמחה "להיות גם התינוק בכלל יהודי" (מהרי"ל עמ' תכו).

ועוד, ע"ש הנאמר (אסתר ח' טז) אורה ושמחה וששון – אורה זו תורה, ושמחה וששון זו מילה" שנאמר (תהלים קי"ט קסב) שש אנכי על אמרתיך מכאן שיש להסמיך תורה (=קריאת התורה) למילה (מהרי"ל שם) י"ט.

כ. משלוח מנות ללא תודה

יש נוהגים לא להודות לשולח על משלוח מנות ששלח (לקט יושר עמ' 158)².

הטעם: משום שמשלוח המנות יש לעשותו מתוך חיוב המצוה ועל קיום מצוה אין להודות.

כא. נרות

יש נוהגים להרבות בנרות בסעודת פורים (שע"ת סי' תרצה, ערוה"ש שם ס"ק ח, נוהג כצאן יוסף עמ' רב).

הטעם: לקיים מה שנאמר (אסתר ח' טז) ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר (ערוה"ש שם).

יז מגילה טז:.

יח שבת קל. וראה רש"י שם.

יט בק"ק פרנקפורט היו מלין אחרי קריה"מ לפי שאין דבר מצוה דוחה מקרא מגילה אלא מת מצוה בלבד, וכן דעת תה"ד סי' רנו והפר"ח והגר"א, וראה מ"ב סי' תרצג ס"ק יב.

כ המנהג מובא שם אף בלשון אשכנז "מן דאנקט ניט אם פורים".

כב. הסעודה

נוהגים לאכול את סעודת פורים אחר הצהרים, אחרי תפילת מנחה (רמ"א סי' תרצה סע' ב).

הטעם: הואיל והסעודה חייבת להיות ביום ולא בלילה, ומאחר ובשעות הבוקר טרודים במשלוח מנות ומתנות לאביונים, לפיכך עושים הסעודה לפנות ערב אחרי מנחה (ערוה"ש סי' תרצה סע' ח) ^{כא}.

כג. בשר מעושן

בקהלות אשכנז נהגו לאכול בסעודת פורים בשר מעושן (ילקוט מנהגים עמ' 28).

הטעם: משום שאכילתו מזכירה את תליית המן, שכן דרך הכנת הבשר המעושן ע"י תלייתו בעשן (שם).

כא אמר רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא מאי טעמא? (אסתר ט' כב) ימי משתה ושמחה כתיב (מגילה ז).